

FORS TILI SO'Z TURKUMLARINING GAZETA MATNLARIDAGI FUNKSIONAL VA USLUBIY XUSUSIYATLARI

Dilfuza Rafukjanovna AHMEDOVA

Filologiya fanlari doctori, dotsent
Eron-afg'on filologiyasi kafedrası
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Toshkent, O'zbekiston

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЧАСТЕЙ РЕЧИ ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКА В ГАЗЕТНЫХ ТЕКСТАХ

Дилфуза Рафукжановна АХМЕДОВА

Доктор филологических наук, доцент
Кафедра ирано-афганской филологии
Ташкентский государственный университет востоковедения
Ташкент, Узбекистан

FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES OF PERSIAN PARTS OF SPEECH IN NEWSPAPER TEXTS

Dilfuza AKHMEDOVA

DSc, Lecturer
Tashkent State University of Oriental Studies
Tashkent, Uzbekistan dilakhmedova@mail.ru

UDC (UO'K, УДК): 811.22.1: 81.2-5-98

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования):

Ahmedova D.R Fors tili so'z turkumlarining gazeta matnlaridagi funksional va uslubiy xususiyatlari// O'zbekistonda xorijiy tillar.— 2022. — № 2 (43). — B. 108-126.

<https://doi.org/10.36078/1652968036>

Received: February 12, 2022

Accepted: April 17, 2022

Published: April 20, 2022

Copyright © 2022 by author(s).

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Open Access

Annotatsiya. Hozirgi kunda tilshunoslikda tilni funksional-uslubiy aspektida o'rganish jadal rivojlanib borayotgan yo'nalishlardan sanalib, til birliklarining turli funksional uslublar sathida qo'llanishini tadqiq etishga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Butun dunyo ijtimoiy-siyosiy vaziyatining o'zgarib borishi natijasida matbuot vositalarining ahamiyati oshib borgan sari, uni chuqur o'rganish talabi ham oshmoqda. Publitsistik matnlar, xususan, gazeta matnini lingvistik tahlil qilishga funksional yondashuvda til birliklarining semantikasi va shakli, ularning matn hosil qilishdagi vazifasidan kelib chiqib o'rganiladi. Ushbu funksiyani bajarishda til birligining semantikasi va shakli uni gazeta matnini vujudga keltiruvchi vositaga aylanadi. Eronshunoslikda ham so'z turkumlari va ularning ma'noviy guruhlari funksional uslublar doirasida qo'llanishi tahlili alohida ahamiyat kasb etsa-da, bu borada maxsus tadqiqotlarni amalga oshirish dolzarb hisoblanadi. Fors tili gazeta-publitsistik uslubini tadqiq etish zamonaviy eronshunoslikning muhim yo'nalishlaridan sanaladi.

Kalit so'zlar: stilistika, funksional vazifalar, so'z turkumlari, publitsistik uslub.

Аннотация. Язык — одно из сложнейших явлений человеческого общества. Определенные языковые средства и стили, которые мы постоянно используем в общении, образуют систему. В связи с непрерывным развитием языка наблюдается изменение целей и задач различных функциональных стилей,

стилистически невообразимое разделение речи как инвариантной догмы. Поэтому теоретически не существует общепризнанных критериев стилистической дифференциации стилей. Однако деление на функциональные стили речи представляло собой не только законное, но и необходимое, если оно сделано с учетом динамики процессов, происходящих в естественном языке и обществе. Предметом исследования является газетно-публицистический стиль речи. Газетно-публицистический стиль имеет специфические особенности и основная задача материалов этого стиля — донести определённую информацию с определённых позиций. Таким образом достигается желаемый эффект для читателя или слушателя. Содержание газеты и информационных сообщений отличается тем, что здесь речь идет о событиях, доступных для широкого понимания слоев неспециалистов, прямо или косвенно связанных с их жизнью и интересами.

Ключевые слова: стилистика; газетно-публицистический стиль; части речи; глагол; текст; тематическая группа; глаголы речи; информативность; функциональные особенности частей речи.

Abstract. One of the actively developing directions in linguistics is language learning in a functional-stylistic aspect. Special attention is paid to the study of the use of language units in different functional styles. Publicist texts are studied according to the functional approach to linguistic analysis of newspaper texts, based on semantics and form of language units, and their function in text formation. In implementing this function, the semantics and form of the language unit are transformed into a means of generating newspaper text. The analysis of the application of parts of speech and their semantic groups within functional styles is particularly important in Iranistics. The study of the newspaper-publicist style of Persian is the most important direction of modern Iranistics

Keywords: stylistics; newspaper style; qualitative adjectives; relative adjectives; verbs; text; thematic group; verbs of speech; informative; functional features of verbs.

Kirish. Jahon tilshunosligida hozirgi kunda tilni funksional-uslubiy aspektida o'rganish jadal rivojlanib borayotgan yo'nalishlardan sanalib, til birliklarining turli funksional uslublar sathida qo'llanishini tadqiq etishga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Butun dunyo ijtimoiy-siyosiy vaziyatining o'zgarib borishi natijasida matbuot vositalarining ahamiyati oshib borgani sari, uni chuqur o'rganish talabi ham oshmoqda.

Eronshunoslikda Eron matbuoti borasida olib borilgan ilk izlanishlar sirasiga E. Braun tadqiqotlarini keltirish mumkin. Ingliz eronshunosi "Mashruta davri Eron matbuoti va adabiyoti tarixi" (17, 67) kitobida o'sha davr jurnalistikasi, ayniqsa, Hindistonda chop etilgan Eron gazetalarini haqida batafsil ma'lumot beradi. Eron matbuoti bo'yicha izlanishlar olib borgan Nosiriddin Parvin Eron jurnalistikasi tarixi, uning o'ziga xos jihatlari yoritib bergan (18). Ja'fari Xonaqoh (19), Mas'ud Barzin (20) kabi Eron olimlarining tadqiqotlari ham Eron matbuoti tarixiga bag'ishlangan ishlar qatoriga kiradi. Muhammad Rizo Isfandiyoriy, Zahro Abzoriy, Rabobe Mo'stahgi, Farzone Xo'dobande, Alirezo Bo'nyodilarning (7) maqolalari ham Eron gazetalarining o'ziga xos xususiyatlarini yoritishga qaratilgan. Tojik eronshunosligida Mulloyev Sharif (8), R.Mexdi (6), rus eronshunosligida A.Abbasogli (1) tadqiqotlarini maqola mavzusi doirasida amalga oshirilgan ishlar qatoriga kiritish mumkin. A.Suxorukov hozirgi eron matbuotida yevropeizm va amerikanizmlar o'rniga Fors tili akademiyasi tomonidan tavsiya etilgan muqobillarning qo'llanishini

Eron gazetasi misolida yoritishga harakat qilgan (13). Ye. Gladkova "Некоторые аспекты общественно-политической лексики современного персидского языка (на материале выступлений М.Ахмадинежеда в ООН)" nomli maqolasida M.Ahmadinejodning xalqaro maydonda soʻzlagan nutqlari mantiqan shakllangan va asoslangani, bu esa fors tili siyosiy diskursini oʻrganishda qiziqish uygʻotishi haqida toʻxtalgan (2).

Mavzuning maqsadi fors tili gazeta matnlarida soʻz turkumlarining tarkibi, ularning funksional-uslubiy xosliklarini aniqlashdan iborat.

Usullar. Gazeta elementlarini tavsiflashda analiz, gazeta matnlaridan tanlab olingan misollarni izohlashda interpretatsiya, leksemalarning rang-barangligini oʻrganish jarayonida tavsifiy, qiyosiy, miqdoriy, umumlashtirish, semantik-uslubiy tahlil, shuningdek, kontekstual va komponent tahlil metodlaridan foydalanildi.

Dunyoda ijtimoiy-siyosiy vaziyatning oʻzgarib borishi, oʻz navbatida, jamiyatning yangiliklarga boʻlgan talabini oshiradi. Hozirgi kunda hayotimizda matbuot vositalarining ahamiyati oshib borgani sari, ularni chuqur oʻrganish talabi ham oshmoqda. Gazeta tili matn birliklaridan tashkil topadi. Ushbu birliklar, oʻz navbatida, stilistikaning oʻrganish ob'ekti sanaladi.

Hozirgi kunda Eron tilshunosligida stilistikaga oid qator tadqiqotlarni kuzatish mumkin (21). Bu asarlarni oʻrganish jarayonida XX asrning oxirigacha boʻlgan davr mobaynida stilistika boʻyicha yaratilgan asarlar asosan adabiy stilistika, yaʼni adabiy janrlar stilistikasiga bagʻishlanganining guvohi boʻlish mumkin. XX asr oxiri —XXI asr boshlarida Eron tilshunosligida stilistikaga yangicha yondashuv kuzatiladi.

Fors tilida "uslub" كاپردى گينه گويه بيهاق بيبك terminlari bilan ifodalanadi. Eron tilshunosligida uslubning turli tasniflari mavjud. Uslub tasniflarida yakdillik boʻlmasa-da, tahlil qilish jarayonida ular orasida umumiylik mavjudligi, bir uslub turli nomlar bilan atalgani yoki bir uslubning bir necha guruhlarga ajratilgan tasnifini koʻrish mumkin. Uslubni ajratishda soʻzlovchi va tinglovchi munosabati, ularning ijtimoiy farqlanishi, zamon va makonda joylashuvi asos qilib olingan.

Publitsistik uslub siyosat va baʼzi ijtimoiy sohalarida qoʻllanuvchi uslub boʻlib, ikki asosiy vazifa, yaʼni informativ va taʼsir koʻrsatish funksiyalarini bajaradi (3, 265). Fors tilida publitsistik uslubni rasmiy, ilmiy, badiiy va ogʻzaki uslub elementlarini oʻz ichiga qamrab olishidan kelib chiqib, uni funksional uslublar sistemasida eng ochiq uslublar qatoriga kiritish mumkin.

Publitsistik uslubda gazeta tili alohida oʻrin egallaydi. Zero, gazeta va publitsistika bir-biri bilan chambarchas bogʻliq. Gazetadagi har bir publitsistik maqola oʻziga xos ijtimoiy masalalarni koʻtarib chiqishi yoki jamiyatdagi turli yangiliklarni badiiy ifoda etishi mumkin (16, 20).

Hozirgi kunda Eronda gazeta tiliga boʻlgan qiziqishning ortib borayotganini bu sohada amalga oshirilgan qator tadqiqotlarda koʻrish mumkin (22). Izlanishlarni oʻrganish jarayonida ularda qisqalik, terminlarni kamroq qoʻllash, toʻgʻri bayon uslubini tanlash hamda hozirgi kunda fors tilining sofligini saqlab qolishga intilish kuzatiladi. Shu bilan birga, olimlar gazetaning yoshlar tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etishiga toʻxtalib oʻtadilar. Tahlillar natijasida eron gazetalarida aniq axborot yetkazish, til sofligi, tarbiyaviy vazifalar asosiy oʻrinni egallashi aniqlandi.

Gazeta janrlari informatsion, analitik va badiiy-publitsistik janrlarga boʻlinadi (3, 266). Eron tilshunosligiga nazar tashlaydigan boʻlsak, unda gazeta janrlari tasnifi mavjud emasligi ayon boʻladi. Unda faqat gazeta matnlarining turlari ajratiladi. Masalan, Ahmad Giloni Eron gazeta matnlari turlari sifatida "bosh maqola", خبر "xabar", رپورتاژ "reportaj", مصاحبه "suroqal"

“intervyu”, “فرعی بخش های”, “*qo‘shimcha bo‘limlar*” (*sog‘liqni saqlash, ekologiya, oila, fan, kitob, ko‘rgazma, film va h.k. mavzusiga bag‘ishlangan maqola*)larni keltiradi (23,117). Hasan Zulfiqoriy Eron matbuoti 4 qolip — گزارش *xabar*, گزارش *reportaj*, مصاحبه *intervyu* va مقاله *maqoladan* tashkil topganini ta’kidlaydi (24, 29).

Eron gazetolari tematikasi ijtimoiy-siyosiy yangiliklar, mahalliy yangiliklar, Eron va madaniyat, jahon yangiliklari, sport va h.k. ruknlarni o‘z ichiga oladi. Umuman, Eron gazetolari ruknlari tematikasini besh guruhga ajratish mumkin. Bular: ijtimoiy-siyosiy, iqtisod, sport, madaniyat va adabiyot. Kuzatuvlar natijasi fors tilida so‘z turkumlarining gazeta matnlarida o‘ziga xos xususiyatlari ijtimoiy-siyosiy, iqtisod va sport ruknlarida namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi.

Gazeta matnlarida o‘zining asosiy ma’nolari bilan bir qatorda ifodalagan qo‘shimcha ma’nolaridagi turli tumanlik ot va sifat so‘z turkumlarining funksional chegaralanishga olib keladi. Eron gazeta matnlari doirasida otlarning konnotativ ma’noda qo‘llanish holatlari kuzatiladi va bu holat turli kontekstlarda namoyon bo‘ladi. Masalan “*جبهه*” *front*ning asl ma’nosi “*jang maydoni*” bo‘lib, *bir vaqtning o‘zida bir necha faoliyat olib borilayotgan hudud, muayyan maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy kuchlar ittifoqi* kabi ma’nolarga ham ega. Mazkur leksik birlik gazeta matnlarida harbiy ma’no bilan bir qatorda, siyosiy ma’noda ham qo‘llanadi. So‘zning qaysi ma’noda qo‘llanishini kontekst orqali aniqlash mumkin.

طن و طبيعت می مرگب سه سبازان و هسئید، آن فئود نظام م همتا که ه، جبهه از یکی طب [E.24373:6] کئند می محدود رت هاجم

Meditsina — doimo qurol-aslaha yetishmovchiligi mavjud bo‘lgan, askarlar esa o‘lim bilan kurashib, hujumni qaytarib turadigan frontlardan biridir. Misolda *جبهه front* so‘zi o‘zining asl ma’nosida qo‘llangan bo‘lsa-da, unda vrachlar askarlar, dori-darmon esa qurol-aslaha bilan ifodalangan holda ko‘chma ma’nosi anglashiladi.

Gazeta matnlarida *جبهه* so‘zi semantikasining kengayishi kontekstual to‘ldirish natijasi sifatida namoyon bo‘ladi: siyosat va tijorat sohasidagi o‘zaro munosabat implitsit ravishda harbiy harakatlar bilan bog‘liq dushmanona munosabat sifatida negativ baholanadi. Xuddi shunday implitsit salbiy ekspressiya *ارتش armiya* neytral so‘zi orqali quyidagi kontekstlarda namoyon bo‘ladi.

[S.R.3912:11] کئند می رش سه ال ه مر گلی، اگ هس می ک هئند مقامات، ائش

Amaldorlar armiyasi xuddi parazit organizm kabi yiliga ko‘paymoqda

ارتش armiya — 1. *Davlatning qurolli kuchlari majmuasi*; 2. *Frontdagi qurolli kuchlarning bir qismi* ma’nolarini anglatga, ko‘chma ma’noda *umumiy faoliyat bilan shug‘ullanuvchi ko‘p sonli odamlar* ma’nosini ifodalaydi. Yuqoridagi keltirilgan misolda qo‘llangan *ارتش armiya* so‘zi در *ارتش*, در *ارتش* *Armiyada moliyaviy manyovrlar kutilmoqda* jumlasida qo‘llangan holat bilan taqqoslansa, ularda kontekst orqali kuchaytirilgan “*ko‘psonlilik*” va “*boshqalar hisobiga yashovchilar*” ma’nosi anglashiladi. Tahlil qilingan otlarning semantik-uslubiy ma’nolari boshqa uslublarda ham namoyon bo‘lsa-da, ana shu ma’nolarning birmuncha kengaygan holda ifodalanishida gazeta matnlari tilining imkoniyatlarini alohida ta’kidlash lozim.

Gazeta matnlarida onomastik qatlamning eng ko‘p uchraydigan guruhini antroponim va toponimlar tashkil qiladi. Gazeta matnlarida qo‘llangan antroponimlar uchun shaxsning jismoniy, ruhiy, biologik, ma’naviy, intellektual tomonlari, uning ijtimoiy, milliy mansubligini asosiy omil sifatida ko‘rsatish mumkin. Antroponimlardan faqat voqea-hodisalar izohlovchisi yoki biror nutq egasi sifatida emas, o‘quvchini ishontirish, unga ta’sir ko‘rsatish va o‘quvchi

e'tiborini tortish maqsadida foydalanish usulidir. Bunda asosan mashhur insonlar ismlaridan foydalaniladi. Masalan, eron gazeta matnlarida Saddam Huseyn, Tramp (biz tadqiq qilgan manbalar davrida Borak Obama), Isroil bosh vaziri va Saudiya qiroli ismi salbiy ottenkani berishda qo'llanadi. Ular qo'llangan maqolalar vatanparvarlik ruhida bo'lib, mana shu antroponimlar ma'lum ma'noda o'quvchiga ta'sir ko'rsatish, milliy g'oyani targ'ib va tashviq qilish vazifasini bajaradi. Gazeta matnlarida davlat rahbarlari, vazirlar, tashkilot rahbarlari, deputatlar, sportchilar, adiblar, oddiy kishilar ism-familiyalarini anglatib keluvchi antroponimlar qo'llanishi gazeta publitsistik uslubining yana bir o'ziga xos jihatlaridandir.

Geografik onimlar yuz berayotgan hodisalarni nomlash orqali informatsion xarakterga ega bo'ladi. O'zining semantik faoligidan toponim gazeta publitsistik uslubining ma'lum matnlarida o'quvchiga emotsional ta'sir etuvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi (9, 80). Mamlakat nomi ma'lum davlatlarning tarixiy taqdiri haqida eslatma berish uchun xizmat qiladi. Natijada ma'lum mamlakat nomi ramziy xususiyat kasb etadi. Masalan, Afrika mamlakatlari asosan qashshoqlik ramzini anglatasa, arab davlatlari boylik, hashamat ma'nosida qo'llanishini kuzatish mumkin.

بەلەندەسەدايىبا آن مۇردىر كەس ىچ چەاگر چەلى، نىسخەبە مېوۇپ جاسبات گېنە مە
لە چەلى، بەشەش دىن تېبىلى بىر ايتلاش اس تىس وادىبى ول وىح س ادەرس د مى ن ظر بە ، كىن دىن مى ص صەت
25,10) فەت مەن فەس اد مەن ئىن دى نى جە قە

Bu haqda hech kim baland ovozda gapirmasa ham, Chili versiyasi, sodda va savodsiz bo'lib chiqti. Chili bo'lishga intilib, ular Nigeriyaga aylandilar: o'sha korrupsiya, o'sha neft. Ushbu misolda *Chili* qattiqqo'l tuzum sharoitida ham xo'jalik faoliyatini tashkil eta olgan va shu yo'l bilan iqtisodiy o'sishga erishgan davlat timsolida gavdalangan. *Nigeriya* orqali esa obrazli tarzda yer osti boyliklariga ega bo'lishiga qaramay, amaldorlarning ochko'zligi tufayli mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlay olmagan davlat tasvirlangan.

Ta'kidlash lozimki, gazeta matnlarida "*poytaxt nomi — mamlakat nomi*" modeli asosidagi an'anaviy metonimik ko'chish ko'p uchraydi. Siyosiy matnlarning o'ziga xos jihati shundaki, ularda poytaxt nomlarini anglatuvchi atoqli otlar ko'p hollarda o'sha mamlakatni ifodalash uchun qo'llanadi. Masalan,

گەت داد، نجات داعش اشغال سەت از بىغداد رات مەن نىكەبە اش ار بەال صباغ (25,7)

Alsabog' Tehron Bog'dodni IShIDdan qutqarganiga ishora qilib dedi jumlasida qo'llangan *Tehron* va *Bag'dod* shahar nomi sifatida emas, balki *Eron* va *Iroq* davlati timsolini aks ettirgan.

Ot son kategoriyasida funksional chegaralanish sezilmaydi. va آن ko'plik qo'shimchalari barcha uslublarda qo'llanadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, garchi آن ko'plik qo'shimchasi o'rniga ko'plik qo'shimchasini qo'llash grammatik jihatdan qabul qilingan holat bo'lsa-da, gazeta matnlarida bunday holat deyarli kuzatilmaydi. Buni gazeta matnlarida yuqori uslub belgilari namoyon bo'lishi bilan asoslash mumkin. Bu esa آن ko'plik qo'shimchasida ko'plik qo'shimchasiga nisbatan rasmiylik ottenkasi kuchliroq ekanini ko'rsatadi. Gazeta matnlarining o'ziga xos uslubiy jihatlaridan biri unda arab ko'plik qo'shimchalari va siniq ko'pligi keng qo'llanishida ham ko'rinadi.

"Eron matbuoti, zamonaviy ommaviy axborot vositalari o'zlashmalarga juda boy ekani" (4, 17) ta'kidlanadi. Hozirgi kunda tilni o'zlashmalardan tozalashga qaratilgan til siyosatining olib borilishiga qaramay, Eron zamonaviy gazeta leksikasi g'arb tillaridan o'zlashmalar hisobiga boyib borayotganini kuzatish mumkin. Bu jihat hozirgi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalaridagi katta o'zgarishlar bilan asoslanadi. Gazeta matnlarida g'arb tillariga xos o'zlashmalarning qo'llanishi tahlil qilinadi ekan, ular asosan forsiy so'zlarga dublet sifatida voqelanishi aniqlandi. Hozirda fors tiliga ilm, tijorat, siyosat va

iqtisod sohalariga oid o'zlashmalarning ommaviy axborot vositalari, xususan, gazeta matnlari orqali kirib kelish jarayoni eron tilshunoslari tomonidan ijobiy qabul qilinmasligining guvohi bo'lish mumkin. Lekin, nazarimizda, jamiyatda yuz berayotgan turli voqea-hodisalar bilan tanishtirish jarayonida, mualliflar xorijiy tillardagi so'zlarga qisqa vaqt ichida dublet variantni topib, xabarni aniq taqdim etish imkoniga ega emaslar.

Gazeta orqali yetkazib berilayotgan xabarlar o'zining kompressiyasi bilan ajralib turadi. Kompressiya esa abbreviaturalarga xos jihat. "So'z yasalishining abbreviatsiya usuli eron tilshunosligi uchun XX asrning ikkinchi yarmida kirib kelgan yangi til hodisasi hisoblanadi. Dastlab eron matbuotida lotin yozuvidagi o'zlashma abbreviaturalar, vaqt o'tishi bilan sof forscha initsial abbreviaturalar ham vujudga kela boshladi" (12, 77). Fors tili gazeta matnlari tahlili jarayonida abbreviaturalar, asosan, iqtisod va siyosatga oid maqolalarda qo'llanib, aksariyat, xalqaro tashkilot nomlari qisqartirilgan shakli berilishining faolligi kuzatiladi. Abbreviaturalar gazeta matnlarining asosiy vositalaridan biri hisoblanishi, ularning qo'llanish sohasi, axborot berish vazifasi, aniqlik va qisqalik kabi xususiyatlari, abbreviaturalarni publitsistik uslubga xos leksik vosita sifatida talqin etish imkonini beradi.

Gazeta matnlarida sifatlar uslubiy jihatdan o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, davriy matbuotda jurnalistlar maqola tayyorlash jarayonida o'zining uslubini yaratishga urinadilar va bu jarayonda o'z uslubiga xos sifatlardanfoydalanish holatlari ko'zga tashlanadi. Ma'lum bir voqea-hodisalar emotsional bo'yoqdor vositalar bilan boyitilgan bo'lsa yanada qiziqarli bo'ladi. Biror ma'lumotni obrazli yetkazishda muallif albatta sifatlardan foydalanadi.

Tub va yasama sifatlarning uslubiy imkoniyatlari gazeta matnlarida har doim ham bir xil emas. Gazeta matnlarida tub sifatlardan ko'ra yasama sifatlarning qo'llanishi faol. Buni hozirgi kundagi turmush tarzining jadal rivojlanishi, yangi so'z va tushunchalar paydo bo'lib borayotgani, bularni ifodalash va aniqlashga yangi vositalar zarurati mavjudligi bilan asoslash mumkin. Gazeta matnlarida sifatlarning voqelanishi borasidagi yana bir jihat ularda badiiy yoki og'zaki uslubda keng ishlatiluvchi sifatlarning kam yoki umuman qo'llanmasligidir. Misol uchun, biror shaxsning belgi-xususiyatini ifodalovchi شوخ *sho'x*, مهيبان *mehribon*, خوشگول *go'zal*, خوشگون *chiroyli*, خوشگون *chiroyli*, maza bildiruvchi شور *sho'r*, خوش مزه *mazali*, شیرین *shirin*, kishilarning jismoniy belgilarini anglatuvchi چاق *qari*, لاغر *ozg'in* kabi sifatlar gazeta matnlarida deyarli qo'llanmaydi.

Sifatlar denotativ va konnotativ ma'nosida baholash komponentining mavjudligi sababli ular belgi va baholashni ifodalash aspektlarini o'zida mujassamlashtiradi. Baholash, emotsiya, ekspressiya konnotatsiyaning teng huquqli komponentlari sifatida asosan ko'p ma'noli so'zlar semantik strukturasi keng tarqalgan, chunki ular asosan ko'chma ma'noda namoyon bo'ladi. Sifatlar leksik ma'no strukturasi murakkablik va o'ziga xoslik ularning ko'pma'noliligida namoyon bo'ladi. Ko'p ma'noli sifatlar ma'nosining anglashinuvida otlarning ta'siri muhim.

سالم — *tani sog', sog'lom, foydali, toza, normal, to'g'ri*. Gazeta matnlari mazkur sifatning *sog'lom* fiziologik belgi ma'nosida qo'llanishi nafaol bo'lib, asosan, ko'chma ma'noda qo'llanishi kuzatildi. Gazeta matnlarida uning رقیبت *sog'lom raqobat*, سوال من نت خیات *odil saylov*, سوالم آب *toza suv*, سوالم هوای *toza havo*, سوالم غذای *foydali ovqat* kabi birikmalar tarkibida qo'llanishi faol. Shu bilan birga, gazeta matnlarida سوالم sifatining antonimi سوالم ham uchraydi.

سوالم رقیبت در بکده روال ک کرده و ارد بکده ابه بقادرا طن ههش هم مرکز ی بانک خودمالی شرط هم و طیب وجود نیاس املی عوض بکتک ارمزد حوزه در هم بلت ش دهب اعث یک و یگر (25,10) برود نیاس املی بیه روبلکده

Markaziy bank hamisha banklarning nosogʻlom raqobatga intilishi toʻlov sohasida tartibsizlikning kelib chiqishi va banklar moliyaviy holatining tartibdan chiqib ketishigasabab boʻlishini tanqid qilib kelgan.

گرم — iliq, issiq, qizgʻin, joʻshqin, doʻstona kabi maʼnolarni anglatib keladi. Mazkur sifatning gazeta matnlarida qoʻllanishidagi oʻziga xoslik shundaki, u ikki mamlakat oʻrtasidagi iliq munosabatlarni ifodalashda keng qoʻllanadi. Bu sifat ishlatilgan birikmalar, asosan, Eron va baʼzi xorijiy mamlakatlar oʻrtasidagi aloqalar, xorijiy davlat rahbarlari tashrifi yoritilgan maqolalarda voqelanishi maʼlum bir shakldagi birikmalar tarkibida qoʻllanishi jarayonida klishega aylangan holatlar mavjud.

(25,6) سین دفلوق ابا طران گرم ربط مغل فگر، سلطه قدت های

Hukmron kuchlar Eronning Afrika davlatlari bilan iliq aloqalariga qarshi.

Oxirgi vaqtlarda gazeta leksikasida siyosiy-timsol maʼno kasb etgan sifatlarning keng qoʻllanishini kuzatish mumkin. Gazeta tili yuz berayotgan voqea-hodisalarga operativ munosabat bildirish xususiyatiga egaligini inobatga olsak, unda baʼzi ranglar semantikasi transformatsiyasini kuzatish mumkin. Ular siyosat, iqtisod, biznes, ommaviy axborot vositalari sohalari bilan bogʻliq. Rang maʼlum emotsional kayfiyatni vujudga keltiruvchi simvolik fon sifatida namoyon boʻladi. Shu bois, siyosiy partiyalar ranglardan taʼsir etuvchi timsol hamda ularni ajratib turuvchi belgi sifatida foydalanadilar. Rang simvolikasi hozirgi kundagi siyosiy tendensiyalarni ifodalaydi. Masalan, Ukraina, Gruziya, Qirgʻizistonda yuz bergan siyosiy inqirozlar natijasida toʻq sariq, pushti, baxmal ranglar siyosiy maʼno kasb etti. Bu ranglarning oxirgi vaqtda yangi konnotatsiyalarga ega boʻlgan holda qoʻllanishi koʻp kuzatiladi. Rangli inqiloblarning ommaviy norozilik namoyishlari tushunchasida qoʻllanishi ommalashdi. Gazeta matnlarida sport terminologiyasiga oid birliklarning ishlatilish holatlari ham mavjud. Maʼlumki, sariq rangli kartochka ayrim sport turlarida ogohlantirish sifatida qoʻllanadi. Quyidagi misolda esa sariq karta olish orqali deputatga ogohlantirish berish maʼnosi anglashiladi.

زردی کارت مغل ف، رای ۱۱۴ بان طت در نبود کلس از لیس ه آن درفل ی پلخ های
(25,12) گوت

Foniyning javoblari majlisda yordam bermadi va u 114ta qarshi ovoz bilan sariq karta oldi.

Qizil rang asosan siyosiy va tashviqot maqsadida qoʻllanib, odamni qatʼiylik, biror ishni qilishga undovchi rang boʻlishi bilan birga, xavf-xatardan ogohlantirish maʼnosini ham anglatadi. Yashil rangning tabiat va ekologiya bilan bogʻliq kontekstlarda faol qoʻllanishi aniqlandi. Rang bildiruvchi sifatlarda borasida bir jihatga ahamiyat qaratish lozim. Havoning tozalik darajasi maʼlum ranglar bilan belgilangan. Fors tilida ham ana shu darajani ifodalashda belgilangan ranglar mavjud. Bu koʻrsatkich, ayniqsa, Tehron shahri havosi sofliqi koʻrsatkichini belgilashda qoʻllaniladi va bu koʻrsatkichlar gazeta matnlarida ham oʻz aksini topadi.

Ommaviy axborot vositalari tili jamiyatda yuz berayotgan yangiliklar, oʻzgarishlar aks topgan tilni keng ommaga taqdim etadi. Yuz berayotgan yangiliklar tilda yangi soʻzlarning yuzaga kelishiga extiyoj tugʻdiradi. Shu nuqtai nazardan, soʻz yasashining mavjud usullari orqali yasalgan sifatlarda gazeta matnlarida keng qoʻllanadi. Sifatlarning grammatik formalari, xususan, yasovchi qoʻshimchalarda ham maʼlum uslubiy chegaralanish mavjudligini sezish mumkin. Sifat yasovchi qoʻshimchalarning asosiy qismi umumisteʼmoldagi birliklar boʻlib, soʻzlashuv uslubida faol ishlatilsa-da, فید، فید، دار یله، کاب affiks va poluaffikslarning publitsistik uslubda birmuncha faolligi seziladi.

فنون اورى و نلش نطق ال م خارجى و لخلى قدت نى دنگذران س رجه و رور و بحت در م مچن
(25,10) بود موثر الهللى بىن بازاره اى ط جاد در م و

Shu bilan birga, ichki va tashqi qudratli sarmoyadorlar, fan va texnologiyalar kirib kelishi hamda xalqaro bozorlarning vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatdi.

Prefikslar ishtirokida yasalgan sifatlar ichida **غیر** inkor yuklamasi yordamida yasalgan sifatlar gazeta matnlarida qo'llanishi faolligi bu so'zlar tarkibidagi **غیر** yuklamasida publitsistik uslubga aloqador chegaralanganlik mavjudligi bilan izohlanadi.

شددتبه ایت، شورای در غیرعلنی شستی در سوری امور در ملل سازمان نطنده (25,6) كوردنلق ادسوری مملكرات روند درس خودی عیستارنقارشلقی های از

Suriya bo'yicha BMT vakili Xavfsizlik Kengashining yopiq majlisida Saudiya Arabistonini Suriya bo'yicha muzokaralarga to'sqinlik qilishini qattiq tanqid ostiga oldi.

Fors tilida **غیر** inkor yuklamasi na inkor yuklamasiga sinonim safatida qo'llanadi. Lekin gazeta matnlarida **غیر** inkor yuklamasi ishtirokida yasalgan sifatning mahsuldorligini kuzatish mumkin. Bu holat **غیر** inkor yuklamasida rasmiylik ottenkasining kuchliroq ekanligi bilan asoslanadi. Buni inkor yuklamalari uslubiy jihatlarining namoyon bo'lish holati sifatida talqin qilishga asos bo'la oladi.

غیر inkor yuklamasi bilan yasalgan sifatlar antonim juftlik shaklida qo'llanish holatlari gazeta matnlarining o'ziga xos jihatini namoyon etadi.

وكتاه راكارهای شده، تیه ج مهورعیس استحضار برای که هژده كهته گزارش در پرداخته های گیری شکل هفذا همه شدن س دود نطور به را طایس تورل عمل وبلن دم مدت (25,6) ملل تکرده ارطه غیردولتی ودولتی دسنگاه های همه در غیرمتعارف

Prezident uchun tayyorlangan maxsus qo'mita hisobotida qisqa va uzoq muddatli strategiyalar, barcha davlat va nodavlat tashkilotlarda rasmiy to'lovni shakllantirishdagi to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan ko'rsatmalar taqdim etilgan.

Yasama sifatlar ichida eng sermahsuli *nisbiy yoy* qo'shilishi orqali yasalgan sifatlar ekanligi ma'lum bo'ldi. Gazeta matnlarida *nisbiy yoy* qo'shilishi orqali yasalgan sifatlar misolida birinchidan, ayni usul sifat yasashning eng qulay usullaridan biri sifatida talqin qilinishi mumkin. Ikkinchidan, bu sifatlar Eronning dunyo siyosat sahnasida tutgan o'rni, mamlakatdagi iqtisodiy vaziyat, milliy mafkuraning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalaydi. Buni *yadroviy*, *anksiyadan keyingi davrga oid* kabi sifatning qo'llanishida kuzatish mumkin.

To'plangan materiallar tahlili natijasi kishilik olmoshlarining stilistik imkoniyatlari olmoshning boshqa turlariga nisbatan keng ekanligini ko'rsatdi. Ma'lumki, gazeta sahifalarida yoritiluvchi maqolalar asosan siyosiy-ijtimoiy mavzuga doir bo'lib, ularni shakllantirishda yuqori yoki rasmiy uslub qonun-qoidalariga rioya qilishga urinish kuzatiladi. Mabodo, shunday xarakterdagi matnlarda olmoshlar tushirilsa, uslubiy g'alizlik yuzaga kelishi mumkin. Demak, gazeta publitsistik uslubi spetsifikasini saqlab qolishda kishilik olmoshlarining alohida o'rni mavjud.

Fors tilida kishilik olimoshlarining izzat-ikromni ifodalovchi ekvivalentlari mavjud. Yu.Rubinchik bunday shakllarning qo'llanishi fors tili uslubiy imkoniyatlarini yanada kengaytirishi haqida to'xtalib, ularning vujudga kelishiga jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik sabab bo'lganini ta'kidlaydi. Kishilik olmoshlarining bunday ekvivalentlari turli uslublarga xos bo'lib, kamsitish va ehtirom ma'nosini ifodalaydigan turlarga bo'linadi (10, 171). Bunday shakllarning kishilik olmoshlari o'rnini bosa olishi ularning olmoshlar kabi ma'no anglatish xususiyatiga ega ekanligi bilan asoslanadi. Kishilik olmoshlari ekvivalentlari bilan solishtirib o'rganilganda kishilik olmoshlarining uslubiy neytral, ekvivalentlarning esa konnotativ ma'noga egaligi aniqlanadi (15, 9).

Uslubiy neytral olmoshining yuqori uslubga xos shakllari rasmiy xarakterga ega matnlarda qo'llanishi ularning uslubiy imkoniyatlarini namoyon etadi.

از جناب عالی و هیئت ملکره وشخص وزیر مخبرم و همه ستاد کادکاراتن شکر میکنم
Siz va muzokara a'zolariga, muhtaram vazir va barcha ishtirokchilarga o'z

minnatdorligimni bildiraman.

ular gazetalarida faol qo'llanuvchi olmoshlar sanaladi. Fors tilida 3-shaxs ko'plikni ifodalovchi kishilik olmoshi ham mavjud. Bu olmoshning olmoshidan farqi, asosan hurmat ma'nosini anglatib, ko'plikka nisbatan emas, birlikka nisbatan qo'llanadi. Bu olmoshning gazeta matnlarida ishlatilishi faol sanaladi.

(25,6). *بیستیند خاوطنشان چلبای نوبی انباشان*

Ular bu masala yuzasidan ta'kidladilar...

Fors tilida ko'rsatish olmoshlaridan so'zlovchiga nisbatan yaqin, esa so'zlovchiga nisbatan uzoqda joylashgan narsa-predmetni anglatadi. va an ko'rsatish olmoshlarining shakllari ham mavjud bo'lib, ularning gazeta matnlarida qo'llanishi faol bo'lib, ularning olmoshlarida va an olmoshlariga nisbatan ta'kid kuchliroq ifodalanadi. *Xuddi shunday vaziyat 2012 yilda ham kuzatilgan.*

Fors tili gazeta matnlarida so'roq olmoshlarining qo'llanishi boshqa olmosh turlariga nisbatan nafaol. Albatta bu nafaollik gazeta matnlari orqali yetkazilgan xabarda aniqlik talab etilishi bilan izohlanadi. So'roq olmoshlari qatnashgan matnlarda esa qaysidir ma'noda noaniqlik seziladi. Kuzatuvlar gazeta matnlarida so'roq olmoshlari asosan muallifning o'zi savol berib, ba'zan o'zi javob qaytarishi uslubi qo'llangan bayonda namoyon bo'lishini ko'rsatdi.

Gumon ma'nosidagi olmoshlarining faol emasligi gazeta-publitsistik uslubdagi aniqlikka moyillikning kuchliligi, bunga gumon olmoshlari xalaqit berishi bilan izohlanadi. Lekin shunga qaramay, gumon olmoshlarining gazeta matnlarida qo'llanishi kuzatiladi. Gazeta-publitsistik uslubga xos bo'lgan aniqlikka moyillik ularning faol ishlatilishiga monelik qilmaydi.

(25,11) *كرد لطفهت حريم هالكس تبه طررر اش ركنت چيد أموك ارضای از پس*

Shundan so'ng Amerika bir nechta Eron kompaniyalarini sanksiya ro'yxatiga qo'shib qo'ydi.

Oxirgi vaqtlarda gazeta matnlari tarkibida sonlarning qo'llanish holatlari ko'payib borayotganini ko'p olimlar ta'kidlaganlar (14, 47). Publitsistik uslubda sonning uslubiy xususiyatlari namoyon bo'lishi nafaol, funksional xususiyatlari esa faolligini kuzatish mumkin. Gazeta matnlarida son o'zning birlamchi, ya'ni aniq, obyektiv axborotni yetkazish bilan bir qatorda, ekspressiv vazifani ham bajaradi.

Eron gazetalarida son so'z turkumining qo'llanishi tahlil etilganda bu so'z turkumining barcha sahifalar, ayniqsa, iqtisod va sport sahifasida keng qo'llanishi ma'lum bo'ldi. Sport jurnalistikasida son so'z turkumining o'rni o'ziga xos. Unda ochko, gol, sekund va h.k.lar haqida ma'lumot beruvchi xabarlarda o'ziga xos stilistik vazifani bajaradi. Yangi sport rekordi haqidagi qisqa xabarda son so'z turkumi ustunlik qilsa, intervyu yoki ocherkda ikkinchi darajali o'ringa tushib qoladi.

Eron gazetalarida son so'z turkumi ham son orqali, ham so'z orqali ifodalanadi. Bundan tashqari, aralash ifodalanish holatlari ham mavjudligining guvohi bo'lishimiz mumkin.

سر جمله نومان (۱۰۰ هزار) ریالت و لویون کی از نهد فیصادی، رش دصد دری ک مر
(25,10) *بلن تگزار*

Iqtisodiy o'sishning har bir foizi uchun bir trillion riyol (yuz ming milliard

tumon) sarmoya zarur. Bunday holatlardan asosan katta miqdorni ifodalashda foydalaniladi. Ushbu ifoda usuli ma'lumotni qabul qilishni osonlashtiradi.

Vaqt ko'rsatkichi zamonaviy hayotni aks ettiruvchi gazeta matnining ajralmas qismi hisoblanadi. Eron gazeta matnlarida xronometrajga alohida e'tibor qaratiladi, chunki ularning asosiy qismi xabar va yangiliklardan iborat. "Vaqt" tematik guruhida vaqt o'lchovi uchun *داقیقه daqiqa*, *ساعت soat*, *روز kun*, *هفته haft*, *ماه oy*, *سال yil* kabi so'zlar qo'llanadi, lekin ularning ishlatilish doirasi chegaralangani kuzatiladi.

So'z "yil" so'zi son bilan birikib, yil hisobini anglatib kelgan birikmalar gazetaning deyarli barcha sahifalarida faol qo'llanadi. Masalan, siyosiy sahifada biror siyosiy muzokara yoki uchrashuv vaqti, biror siyosiy jarayonlar vaqti, siyosiy kelishuvlar sanasini ifodalashga xizmat qiladi. Sport sahifasida esa biror sport musobaqasi o'tkaziladigan vaqtni ifodalab keladi. Iqtisod sahifasida muayyan anjuman bo'lib o'tgan payt yoki iqtisodiy jarayon vaqtini ifodalashga xizmat qiladi. Ma'lumki, Eronda hijriy yil hisobi yuritiladi. Gazeta matnlarida mamlakatning ichki hayotiga oid materiallar yoritilgan maqolalarda hijriy yil hisobi, xalqaro maydonda yuz bergan voqealarni yoritishda melodiy yil hisobidan foydalaniladi. Hijriy yil hisobi ifodalanganda aksar holatlarda yil to'liq emas qisqartirilgan shaklda beriladi. Bu ham gazeta matnlarida sonlarning ifodalanishida o'ziga xos uslubiy jihat sanaladi.

نرخ ازبیش ۹۵ سال در کاگردان دستمزد فلز نظیر شگفت اجتماعی فاه و کارت عاون، و فدر
(25,4) بود خواهند تورم

Mehnat va ijtimoiy ta'minot vaziri to'qson beshinchi yilda ishchilar ish haqining oshishi inflyasiya darajasidan yuqoriroq bo'lishini aytdi

"Vaqt" tematik guruhiga oid birikmalarning gazeta matnlarida qo'llanishi uning informatsion vazifasini namoyon qilishga xizmat qiladi. Gazetada qo'llanuvchi vaqtni anglatgan birikmalar aksariyat hollarda uzoq tarixni emas, yaqin o'tmishni ifodalaydi.

Vaqtni ifodalash kundalik gazetaning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lishiga qaramay, pul miqdori ifodalanishi ham gazeta matnlarida asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Buni hozirgi kunda iqtisodiyotning rivojlanib borishi bilan asoslash mumkin. Gazeta matnlarida son pul hisobini ifodalashda qiymat (pul) hisobi uchun ishlatiladigan so'zlar bilan birikib keladi. Hayotning turli tarmoqlarini pul orqali hisoblash qaysidir ma'noda "iqtisodiy psixologiya" jihatlaridan birini namoyon etadi. Gazeta matnlariga turli mablag' miqdori kiritilishi, shu bilan birga, turli vaqt oralig'ida harajat va foyda ko'rsatkichlarini taqqoslashga imkon yaratuvchi mablag'larning foizli ko'rsatkichiga axborotning umumiy tijoratlashtiruvchi belgisi sifatida qaralishi mumkin (11,50). Gazeta matnlarida pul hisobini keltirishda aniqlikka to'la rioya etish kerak, aks holda, berilayotgan ma'lumot iqtisodiy abstraksiyaga aylanib qoladi.

Gazeta matnlarida son o'lchov birligini bildiruvchi so'zlar bilan birikib keladi. O'lchov guruhiga uzunlik, masofa, vazn, hajm va h.k. kiradi. Gazeta matnida o'lchov insonning dunyoni tadqiq etish, uni o'lchashga intilishni ifodalaydi. Mazkur guruhda eng ko'p uchraydigan o'lchanadigan obyekt foiz ko'rsatkichi ekanligi aniqlandi.

Zamonaviy gazeta aniq faktlarga asoslangan, o'quvchiga haqqoniy ma'lumot berishga qaratilgan maqolalar bilan xarakterlanadi. Lekin hozirgi kun qisqalik va aniqlikni talab qilmoqda. Shundan kelib chiqib, oxirgi yillarda sonlar qatnashgan ma'lumotlarni infografika orqali ifodalash rivojlanmoqda. Hatto infografika jurnalistikaning yangi janri sifatida talqin qilinmoqda. Infografika diagramma, grafika, jadval, gistogramma, shkala kabilarni o'z ichiga oladi. Ma'lumotni yuqorida sanab o'tilgan vositalar orqali yetkazish katta hajmdagi xabarni tez fursatda qabul qilishni ta'minlaydi. Eron gazetalarida infografika

asosan statistik xarakterdagi maqolalarda keng qo'llaniladi. Quruq statistik ma'lumotni qamrab olgan maqola o'quvchi uchun u darajada qiziqish uyg'otmasligi mumkin. Lekin infografika orqali ifodalangan ma'lumot qiziqarli, ko'pchilikni o'ziga jalb qilish xususiyatiga ega. Shu bilan birga, infografika ommaviy axborot vositalarida ma'lumot yetkazishning engsamarali usullaridan ekanligi, kelajakda bu yo'nalishni yanada rivojlantirish zarurati borligidan dalolat beradi.

Fors tilida gazeta matni bayonida zamon shakllarining barchasi ishtirok etadi. Lekin gazetaning informativ vazifasi inobatga olinsa, unda fe'l o'tgan zamon shakllarining qo'llanishi mahsuldor hisoblanadi. Shu bilan birga, gazeta matnlarida ifodalanuvchi keng planlilik bois hozirgi va kelasi zamon shakllarining qo'llanishi ham kuzatiladi.

Fors tili gazeta matnlarida hozirgi zamonning *در حال* birikmasi orqali ifodalanishi gazeta uslubining o'ziga xos jihati sanalib, hozirgi zamonning bunday birikmalar orqali ifodalanishi matnga rasmiylik va yuqori uslub ruhini bag'ishlaydi. Masalan,

مهمکیدی دور چه کارکردن فعال حال در هیله آسهای به خاور هیله مکیدی دور اتصال برای طران
(25,2) *ملت ایچن طق ه*

Eron O'rta Sharq koridorini O'rta Osiyoga birlashtirish uchun to'rt muhim mintaqaviy koridorni yo'lga qo'yimoqda jumlasini me'yoriy til grammatik qoidasi bo'yicha shakllantirilsa, jumla tarkibida kelgan *در حال* *چه کارکردن فعال* fe'li qo'llanib, jumla *برای طران* birikmasi o'rta *در حال* *چه کارکردن فعال* fe'li qo'llanib, jumla *برای طران* shaklida *شکلیدا* *چه کارکردن فعال* ra'nطقه مهمکیدی دور چه کارکردن فعال به خاور هیله مکیدی دور اتصال bo'lardi. Lekin gazeta matnlarining uslubi hozirgi zamonni ifodalashda ana shunday birikmalarni qo'llashni taqozo etadi.

Gazeta matnlarida o'tgan zamon fe'llarining asosan xabar berish funksiyasi namoyon bo'ladi. Aniq o'tgan zamon fe'li mamlakatda yuz bergan siyosiy, harbiy, ijtimoiy voqealar, davlat rahbarlari safarlari, tabiiy ofatlar, madaniy-ma'rifiy tadbirlar, sport musobaqalari va h.k. haqida ma'lumot keltirilgan maqolalarda qo'llanadi. Gazeta matnlarida o'tgan zamon ma'nosini hozirgi kelasi zamon fe'l shakllari bilan ifodalash ularga o'ziga xos uslubiy bo'yoqdorlik bag'ishlaydi. Gazeta matnlarida o'tgan zamon natijali fe'li qo'llanish darajasining balandligi uning grammatik funksiyasi bilan chambarchas bog'liq. Faqat ish-harakatning bajarilgani haqida ma'lumot beruvchi aniq o'tgan zamondan farqli o'laroq, o'tgan zamon natijali fe'li nafaqat ish-harakatning bajarilishi, balki nutq momentiga nisbatan munosabatga ham e'tiborni qaratadi. Asosan ma'ruzalar, xisobot shaklidagi maqolalarda kuzatiladi.

Fe'l mayllari shakllarining gazeta matnlarida qo'llanishi chegaralangan bo'lib, ularda fe'llar, asosan, aniqlik mayli shaklida bo'ladi. Gazeta matnlarida buyruq maylining qo'llanishi bu uslubga xos jihat bo'lmasa-da, ba'zan buyruq mayli ishlatilgan holatlar uchraydi. Bunday hollarda buyruq mayli o'quvchilar e'tiborini kuchaytirish vositasi vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, buyruq mayli davlat rahbarlari nutqi ifodalangan matnlarda xalqqa murojaat, ularni biror ishga chorlash, e'tiborni qaratish kabi o'rinlarda ishlatiladi.

(25,3) *بدلی بستر هگران از را خود کیدی دمق طسه هگران با را خوتان کیدی س عی مدام*

Doimo o'zingizni boshqalar bilan solishtirishga urinmang va o'zingizni boshqalardan ustun deb hisoblamang.

Publitsistik uslubda majhul nisbatning qo'llanishi ko'proq kuzatiladi. Gazeta matnlarida qo'shma fe'llarning majhul nisbatini ifodalashda *گرویدن* fe'lidan keng foydalanish bu uslubga xos jihatlardan biridir.

شود میبشود و ده بلک سوی از ل هاپول بئرکردش شود، پرداخت اگر آن ریال عملی ارد ۸۵
(25,12)

Agar uning 85 milliard riyol to'lovi amalga oshirilsa, to'lov kechiktirilishi

nutq jarayoni kuchi va yo'nalishini ifodalaydi:

اشاره بران به جمله اضمال از اسرارى مقامات كه ريس تب ار اولهن طن كبرد اظهار لاورف
قبيل غر عوقب از مملو جدى اشتباهه ك هتورد امر طن -استم علوم طن در ما موض ع بلكرده
[S.R.3904:4]ش ودين پيش

Lavrovning ta'kidlashicha, Isroil rasmiylarining Eronga hujum qilish ehtimoli haqida xabarlarini birinchi bor emas. Bu masala bizning pozitsiyamiz yaxshi ma'lum. Bu jiddiy xatodir, chunki u kutilmagan oqibatlariga olib kelishi mumkin.

fe'llarining leksik ma'nosi gazeta matnlarida
axborot bermoq dominant fe'li semantikasi bilan uzviy bog'liq. fe'li
ham gazeta matnlarida *biror narsa haqida xabar berimoq, biror ishning bajarilishini talab etmoq, biror nomzodni tavsiya etmoq* kabi ma'nolarini anglatadi.

Eron gazeta matnlarida xabar, muloqot, ta'sir, murojaat hamda nutq faoliyati kabi leksik-semantik guruhiga oid nutq fe'llari qo'llanadi. Mazkur leksik-semantik guruh fe'llari turli nutq vaziyatlarida voqeyelansa-da, ba'zilarining rasmiy boshqalarining esa norasmiy vaziyatda qo'llanish faolligi aniqlandi. Masalan, rasmiy nutq vaziyatida asosan xabar leksik-semantik guruhiga oid fe'llar faol bo'lsa, nutq faoliyati leksik-semantik guruhiga doir fe'llar nafaol qo'llanishi kuzatiladi. Buni adresatga biror axborotni yetkazish rasmiy muloqotning bosh vazifasi sanalishi bilan asoslash mumkin.

V.Kostomarov fikricha, ekspressiya va standart uslubning konstruktiv prinsipi hisoblanadi (5,65). Standartlashtirish uslubning konstruktiv prinsiplaridan biri sifatida qabul qilinsa axborotning tez uzatilishini ta'minlaydi, vaqtini tejash, voqea-hodisalarga operativ tarzda javob qaytarishni ta'minlab, uslubning neytral fonini vujudga keltiradi. Shu bilan birga, bu ma'lum qoliqlarning vujudga kelishiga ham turtki berishi mumkin. Eron gazeta tilining o'ziga xos xususiyatlaridan biri biror shaxs nutqi yoki fikri ifodalangan maqolada har bir jumla ma'lum qolipdagi fe'l shakllari bilan boshlanadi. Bunda asosan *dedi, dedi, davom etdi, eslatib o'tdi, izoh berdi, ta'kidladi, ta'kidlash* kabi fe'llar qo'llanadi.

Gazeta matnlarida yuqorida sanab o'tilgan nutq fe'llarining ma'lum qolip shakliga ega birikmalar tarkibida ham qo'llanish holatlari ko'p uchraydi. Bunda *biror masala sharhida dedi, biror masala yuzasidan ta'kidlab o'tdi, ni ta'kidlab dedi, ni ta'kidlab ded, ni ta'kidlab ded, ga ishora qilib ded, ga ishora qilib o'z fikrini izhor etdi, ni deb hisoblab ded, ni ta'kidlab, qo'shimcha qildi, so'zini davom ettirib, ded* qoliqlari qo'llanadi.

Umuman, fe'llarning gazeta matnlarida qo'llanishini o'rganish orqali, uning gazeta-publitsistik uslubidagi semantik va uslubiy imkoniyatlari namoyon bo'ladi. Bu imkoniyatlarning namoyon bo'lishida fe'lning nisbat, zamon, mayl va shaxs-son kategoriyalari muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. To'plangan faktik material tahlili — gazeta-publitsistik uslubning asosiy xususiyati sifatida uning informatsion va tashviqot funksiyasini bajarishga yo'naltirilgani, me'yoriy tilda mavjud aksariyat leksik-grammatik birliklarning ishtiroki natijasida ulardagi uslubiy xususiyatlar namoyon bo'lib, mazkur uslubga xoslanish amalga oshishi hamda ma'lum darajada badiiy, rasmiy va ilmiy uslubga

xos vositalar qoʻllanishi kabi jihatlar ajratilishini belgilab berdi.

Fors tili gazeta matnlarining quyidagi xususiyatlari aniqlandi:

- gazeta matnlarida xabarlarini yetkazishda aniqlik, qisqalik, mantiq, mufassallik kabi xususiyatlar talab etiladi;
- gazeta matnlariga tezkorlik xos boʻlib, qisqa vaqt oraligʻida dolzarb mavzular yoritiladi;
- gazeta matnlari boshqa matnlarga nisbatan keng ommaga moʻljallangan;
- gazeta matnlarida informativlikning yuqoriligi, taʼsirning kuchli boʻlishiga eʼtibor qaratiladi.

Eron gazeta matnlarining oʻziga xos jihati ularda rasmiylik belgisi kuchliligi bilan belgilanadi. Gazeta matnlarida **آن** koʻplik qoʻshimchasining faol qoʻllanishi, kishilik olmoshlari ham mana shu rasmiylikni saqlab qolish uchun xizmat qiladi. Gazeta matnlaridagi rasmiylik belgisi asosan feʼlning rasmiy shakllari, majhul nisbat va distant holati orqali namoyon boʻladi.

Tahlillar natijasi gazeta matnlarida ot soʻz turkumining boshqa soʻz turkumlarga nisbatan keng funksional-uslubiy imkoniyatlarga ega ekanligini koʻrsatadi. Lekin ot soʻz turkumiga kiradigan baʼzi grammatik shakllarda funksional chegaralanish sezilmaydi. Buni koʻplik kategoriyasi misolida koʻrish mumkin.

Gazeta matnlarida qoʻllangan ot va sifatlarning aksariyati boshqa uslublarda ham ishlatiladi. Biroq ot va sifatlarning aynan gazeta matnlari tarkibida semantik-uslubiy maʼnolari kengayish holati aniqlandi. Shu bilan birga, koʻp maʼnoli ot va sifatlar gazeta matnida aynan bir maʼnoda qoʻllanib, publitsistik uslubga xoslanganlik xususiyatiga ega boʻladi. Eron gazeta matnlarida qoʻllangan ot va sifat soʻz turkumlariga oid aksariyat leksik birliklar milliy spetsifika - Eronning davlat tuzilishi, mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy vaziyat, milliy mentalitetning oʻziga xos xususiyatlari va h.k. taʼsirida shakllangan.

Sifatlarning kommunikativ va ekspressiv funksiyalari gazeta matnlarida biror voqea-hodisaga munosabat bildirishda namoyon boʻlishini alohida taʼkidlash lozim. Fors tili gazeta matnlarida tub sifatlarga nisbatan yasama sifatlarning qoʻllanishi faol usullardan sanaladi. Gazeta-publitsistik uslubning asosiy vazifasi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy masalalarni yoritish, bunda esa shu sohaga mos leksikani qoʻllashni taqozo etadi. Yasama sifatlarning salmoqli ulushi mana shu masalalarni yoritishda qoʻllanuvchi otlarning belgisini anglatadi. Old qoʻshimchalar bilan yasalgan sifatlar ichida **نكر** inkor yuklamasi ishtirokida yasalgan soʻzlar tarkibidagi **نكر** yuklamasida publitsistik uslubga aloqador chegaralanganlik seziladi.

Gazeta matnlarida olmoshlarning uslubiy xususiyatlari yaqqol namoyon boʻlib, **من** kishilik olmoshining **ما** shaklida qoʻllanib, turli uslubiy maʼno nozikliklarini ifodalash imkoniyati orqali ham koʻrinadi. Gazeta matnlarida **من** kishilik olmoshi oʻrnida baʼzan **من جان چلب** qoʻllanishi mumkin. Soʻroq olmoshlarida uslublararo umumiylik mavjud. Gazeta matnlarida olmoshlarning qoʻllanishidagi oʻziga xos jihatlar uning uslubiy imkoniyatlarini aniqlab beradi. Gazeta-publitsistik uslub spetsifikasining namoyon boʻlishida olmoshlarning alohida oʻringa egaligi soʻroq olmoshlardan tanqidiy mavzudagi maqolalarda foydalanishda koʻrinib, boʻlishsizlik va gumon olmoshlarining nafaolligi aniqlikka intilish bilan asoslanadi.

Sonlarda ot va sifat soʻz turkumlari kabi publitsistik uslubga xos belgilar koʻp boʻlmasa-da, emotsional-ekspressiv boʻyoq va maʼnoni namoyon etishi uchun mavjud xususiyatlarning oʻzi ham gazeta matnida yetarli darajada xizmat qila olishi aniqlandi. Son soʻz turkumi gazeta matnlarida muhim vazifani

bajaradi. Ular berilayotgan ma'lumotning aniqligini ta'minlash bilan bir qatorda, ma'lum ma'noda o'quvchiga ta'sir qilish, unda tasvirlanayotgan voqealarga nisbatan baholovchi munosabat shakllanishida xizmat qiladi. Son gazeta matnlarining doimiy va o'zgarmas qatnashchisi sifatida, ularning o'ziga xos uslubiy koloritini yaratishda muhim o'ringa ega. Son gazeta matnlarida ma'lumotning aniq yetkazilishida asosiy omil vazifasini bajaradi. Gazetalar ko'rib qabul qilishga mo'ljallangani sabab, ularda berilgan 10 gacha bo'lgan sonlar raqamlar bilan, 10dan yuqori bo'lgan sonlar harflar orqali ifodalandi. Bu ma'lumotni yanada yaxshiroq, aniq, yengil qabul qilishni ta'minlaydi.

Fe'l so'z turkumi boshqa so'z turkumlariga nisbatan gazeta matnlarining tayanch qismi bo'lib, uning grammatik o'tgan zamon shakllari, majhul nisbati, rasmiy shakllari, distant holati kabi kategoriyalari bu so'z turkumining gazeta-publitsistik uslubda uslubiy xususiyatlarini namoyon etuvchi asosiy vositalar sanaladi. Gazeta matnlarida zamon shakllarining barchasi qatnashadi, ammo asosan ular bo'lib o'tgan voqealar tafsilotiga yo'naltirilgani hisobiga fe'lning o'tgan zamon shakllari faol hisoblanadi. Gazeta-publitsistik uslubda mayl formalarining qo'llanishi chegaralangan bo'lib, asosan fe'llar aniqlik mayli shaklida bo'ladi, buyruq maylining qo'llanishi esa bu uslubga xos jihat hisoblanmaydi. Gazeta-publitsistik uslubda fe'lning barcha nisbat formalari ishlatiladi, ammo bu uslub majhul nisbatdagi fe'llar faolligi bilan ajralib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аббасогли А. Язык телевидения Ирана: Автореф. дис...канд. филол.наук. — М., 2008. — 24 с.
2. Гладкова Е.Л. Некоторые аспекты общественно-политической лексики современного персидского языка (на материале выступлений М.Ахмадинежада в ООН)// Иран при М.Ахмадинежаде. Памяти А.З.Арабаджяна. — М.: ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2013. — С. 182-190.
3. Горшков А.И. Русская стилистика. Стилистика текста и функциональная стилистика: учебник для педагогических университетов и гуманитарных вузов. — М.: Астрель, 2006. — 300 с.
4. Куранбеков А. Проблемы формирования научно-технической терминологии в современном персидском языке // Вопросы филологии. — М., 2003. — №2 (14). — С.17-23.
5. Костомаров В.Г. Лингвистический статус массовой коммуникации и проблема «Газетного языка»: (на материале советской прессы) // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации. — М., 1974. — С.65-70.
6. Мехди Р. Особенности персоязычной печати Индии и ее роль в становлении иранской печати. Автореф. дис. канд. филол. наук. — Душанбе, 2014. — 24 с.
7. Mohammad Reza Esfandiari, Tengku Sepora Tengku Mahadi and Forough Rahimi "Textual Features of Persian Translational and Non-Translational Journalistic political news" World Applied Sciences Journal 19 (3): 345-351, 2012; Zahra Abazari. Content analysis of high circulation Persian Newspaper published in Iran from 2009 to 2012 Popularization of science; Biook Behnam & Robabeh Mostaghi Zenouz. A contrastive Critical Analysis of Iranian and British Newspaper Reports on the Iran Nuclear Power Program. Systemic Functional Linguistics in Use, OWPLC 29. 2008; Farzaneh Khodabandeh, Mobarakeh Payame. The Linguistics journal April 2007, Volume 2, Issue 1, pp. 91-127. A Contrastive Analysis of English and Persian Newspaper Headlines Noor University, Iran; Alireza Bonyadi and Moses Samuel. Headlines in Newspaper

- Editorials: A Contrastive Study. SAGE Open. April-June 2013: 1-10.
8. Муллоев Шариф. СМИ Ирана и Афганистана. Учебно-методическое пособие для студентов отделения «Журналистика». — Душанбе, 2011. — 56 с.
9. Нахимова Е.А. Метафорические и метонимические значения топонимов в современных СМИ // Журналистика и массовые коммуникации. — 2009, № 3. — С.80-85.
10. Рубинчик Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. — М., 2001. — 600 с.
11. Симакова С.И. Цифровые обозначения как элемент газетного текста (на примере «Челябинского рабочего»): дис. ... канд. филол. наук. — Челябинск, 2009. — 184 с.
12. Сухоруков А.Н. Западные инициальные аббревиатуры в персидском языке в контексте борьбы за очищение языка. — М., 2015. — 77 с.
13. Сухоруков А. Анализ лексики газеты «Иран» как показателя пуристических тенденций в современном персидском языке. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 23 (62). № 3. — 2010 г. — С. 79-84.
14. Тертычный А. А. Цифра — материя тонкая // Журналист. — 2006. № 1. — С.76–78; Шостак М.И. Репортер: профессионализм и этика. — М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1999. — 192 с.
15. Узина М.С. Социально-стилистическая дифференциация современного персидского языка (на материале формул вежливости). Автореф. дис... канд. филол. наук. — М., 1976. — 24 с.
16. Кўнгулов Р., Каримов С., Қурбонов Т. Нутқ маданияти асослари. II қисм. — Самарқанд, 1986. — 146 б.
17. نویسنده : ادوارگردان ولبراون، محمد بیگ اسهتای، مطبوعات و لئیات طران در دوره شروطت (سه جلد دریک جلد) ۱۸۶۲-۱۹۲۶م ب تیران، بت عده لصفحه : ۶۷
18. ناصرالذین پرهین بت ایخ روزنامه نگاری طرلهان و نگیپارسین نویسان ۱۳۹۰. ۳۶۷. ص.
19. عفری خاقاه، مهدی. دو قرن بامطبوعات اتفاسی زبان خارج ازکشور در قاره آسیا /-. تیران بین ازمان اسناد و کشف خله ملی جمهوری اسلامی طران : وزارتفرنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رساله ها، تیران، ۱۳۸۳. مسعود بررین بیهری در مطبوعات طران تیران 1345، 182. ص.
20. چشم دلن بکپژوهی در زبان فلسفی. <http://farsi.blogfa.com>. محم تقی بهار ملک الش عرا بیبک شناسی تیران ۱۳۴۹ بکتیریس روس شهس اسیان و معلی تیران ۱۹۹۵ بکیومرس لکیوان سبک شناسی زبان وش عفارسی تیران ۱۳۷۷ بکتیرفتوحی سبک شناسی تیران ۱۳۹۴. مهدی بقری بیبک شناسی غمی در اروپا و طران تیران ۱۳۹۰. مهدی بقری. بیبک شناسی غمی در اروپا و طران تیران ۱۳۹۰.
21. ویا وحب مکوش شرفی ده حقین. زبان روزنامه تیران، ۱۳۸۸. طیه و نصوری شاد. نگی های زبان طلب مطبوعات - ربط عمومی - شماره ۸۳ - بقر ۱۳۹۱. ص. ۱۲-۱۹. بکتیر حسن ذوق لقای آسیناسی زبان مطبوعات و سله - شماره ۴ - ۱۹۸۰. - ص. ۹-۴۲. بکتیر حسن ذوق لقای لگو های غم عرار در زبان مطبوعات تیران، ۱۳۸۵. بکتیر حسن ذوق لقای. الگو های غم عرار در زبان مطبوعات تیران، ۱۳۸۵. ص.
22. احمد سیدی گیلانی. (زبان صدا و سیمه) وان حرفات آن - زبان و سله - ۱۳۸۸. — ص. ۱۱۷-۱۳۲.
23. بکتیر حسن ذوق لقای الگو های غم عرار در زبان مطبوعات تیران، ۱۳۸۵. ص. ۲۹.
24. روزنامه جمهوری اسلامی ۳۹۴ قهرورین ۵ شماره. ۱۰۲۷۸. ص. ۶.

References

1. Abbasogli A. *Yazik televideniya Irana* (Iranian Television Language), Extended abstract of candidate's thesis, Moscow, 2008, 24 p.
2. Gladkova Ye.L. *Iran pri M.Axmadinejade. Pamyati A.Z.Arabadjyana* (Iran under M. Ahmadinejad. In Memory of A.Z. Arabadzhyan.), Moscow: IV RAN, Sentr strategicheskoy kon'yunkturi, 2013, pp. 182-190.
3. Gorshkov A.I. *Russkaya stilistika. Stilistika teksta i funktsionalnaya stilistika* (Russian Style. Text Style and Functional Style), Moscow: Astrel, 2006, 300 p.
4. Kuranbekov A. *Voprosi filologii*, Moscow, 2003, No. 2 (14), pp.17-23.
5. Kostomarov V.G. *Psixolingvisticheskie problemi massovoy kommunikatsii* (Psycholinguistic Problems of Mass Communication), Moscow, 1974, pp. 65-70.
6. Mexdi R. *Osobennosti persoyazichnoy pechati Indii i yee rol v stanovlenii iranskoy pechati* (Peculiarities of the Persian Language Press of India and its Role in the Formation of the Iranian Press), Extended abstract of candidate's thesis, Dushanbe, 2014, 24 p.
7. Mohammad Reza Esfandiari, Tengku Sepora Tengku Mahadi and Forough Rahimi "Textual Features of Persian Translational and Non-Translational Journalistic political news" *World Applied Sciences Journal* 19 (3): 345-351, 2012; Zahra Abazari. Content analysis of high circulation Persian Newspaper published in Iran from 2009 to 2012 Popularization of science; Biook Behnam & Robabeh Mostaghi Zenouz. A contrastive Critical Analysis of Iranian and British Newspaper Reports on the Iran Nuclear Power Program. *Systemic Functional Linguistics in Use*, OWPLC 29, 2008; Farzaneh Khodabandeh, Mobarakeh Payame. *The Linguistics journal* April 2007, Volume 2, Issue 1, pp. 91-127. A Contrastive Analysis of English and Persian Newspaper Headlines Noor University, Iran; Alireza Bonyadi and Moses Samuel. *Headlines in Newspaper Editorials: A Contrastive Study*. *SAGE Open*. April-June 2013, 1-10.
8. Mulloev Sharif. *Smi Irana i Afganistana* (Media of Iran and Afghanistan), Dushanbe, 2011, 56 p.
9. Naximova Ye.A. *Jurnalistika i massovye kommunikatsii*, 2009, No. 3, pp.80-85.
10. Rubinchik Yu.A. *Grammatika sovremennogo persidskogo literaturnogo yazika* (Grammar of Modern Persian Literary Language), Moscow, 2001, 600 p.
11. Simakova S.I. *Sifrovie oboznacheniya kak element gazetnogo teksta* (Cipher Designations as an Element of Newspaper Text), candidate's thesis, Chelyabinsk, 2009, 184 p.
12. Suxorukov A.N. *Zapadnie initsialnie abbreviaturi v persidskom yazike v kontekste borbi za ochishenie yazika* (Western Initial Abbreviations in Persian in the Context of the Struggle for the Purification of the Language.), Moscow, 2015, 77 s.
13. Suxorukov A. *Ucheniye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I.Vernadskogo. Seriya "Filologiya. Sotsialniye komunikatsii"*, Vol. 23 (62). No. 3, 2010, pp. 79-84.
14. Tertichnyy A.A. *Jurnalist*, 2006. No. 1, pp.76-78; Shostak M.I. *Reporter: professionalizm i etika* (Reporter: Professionalism and Ethics), Moscow: Izd-vo im. Sabashnikovix, 1999, 192 p.
15. Uzina M.S. *Sotsialno-stilisticheskaya differentsiatsiya sovremennogo persidskogo yazika (na materiale formul vejlivosti* (Socio-stylistic Differentiation of the Modern Persian Language (on the Basis of Politeness Formulas)), Extended abstract of candidate's thesis, Moscow, 1976, 24 p.
16. Qo'ngurov R., Karimov S., Qurbonov T. *Nutq madanyati asoslari* (Fundamentals of Speech Culture), part 2, Samarqand, 1986, 146 p.
17. Edward Grovel Braun, Mohammad Abbosi. *Tarix-e matbuat va adabiyat-e Iran dar doure-ye mashrute* (se jeld dar yek jeld), Tehran, 1962

18. Naseriddin Parvin. *Tarix-e ruznamenegari-ye Iraniyan va digar parsi navisan*, Tehran, 1390 hejri.
19. Ja'fari Xanaqah. *Do qarn ba matbuat-e farsizaban xarej az keshvar dar qare-ye Asiya*, Tehran, 2383 hejri.
20. Doktor Shamisa. *Bayan va ma'ani*, Tehran, 1995, [44], Mehdi Baqeri, *Pishine-ye sabk va sabkshenasi-ye elmi dar Orupa va Iran*, Tehran, 1390 hejri.
21. Donat Reich be kushesh-e Farida Haqbin, *Zaban-e ruzname*, Tehran, 1377 hejri.
22. Ahmad Gilani. *Zaban va rasane*, 1388 hejri.
23. Doktor Hasan Zolfeqari. *Alguha-ye geyr-e mayar dar zaban-e matbuat*, Tehran, 1385 hejri.
24. *Ruzname-ye jomhuri-ye eslami*, Farvardin 1394, Šomare-ye 10301.